

гнути особу до кримінальної відповідальності, не довівши її наміру підтримувати агресивну війну Російської Федерації проти України. На мою думку, використання символів "Z" та "V" є однозначним з точки зору підтримки війни, особливо, коли цей символ використовується у словах, написаних кирилицею. Той факт, що вони не розуміли значення таких пропагандистських символів, не звільняє їх від відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. <https://nsju.org/novini/dezinformacziya-ta-propaganda-pid-chas-vijny-yak-yim-protystoyaty-ukrayinski-zhurnalisty-obgovoryuvaly-na-konferencziyi-v-bratyslavi/>
2. Заява комітету ВР України з питань гуманітарної та інформаційної політики від 12 травня 2022 р. URL: https://kompkd.rada.gov.ua/news/main_news/75179.html?Fbcid=iwar2lekp5uou2i5hd2braxuv7ffbd1poamw_cwk19clpibtj-wiw-hhsflxfy.
3. Золотар О. О. Пропаганда в соціальних мережах – загроза інформаційній безпеці держави. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави. 2019. С. 48.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 3 березня 2022 р., № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>
6. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну : Закон України від 22 травня 2022 року № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>
7. Шевченко С. Реалізація принципу пропорційності у криміналізації публічного використання символіки «Z»: аналіз кризь призму практики ЄСПЛ. Наукові перспективи (Naukovі perspektivi). 2022. № 4 (22).

УДК 343.3

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3956-3487>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРОЯВИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ ЧАСТИНАМИ ПЕРШОЮ ТА ДРУГОЮ СТАТТІ 111-1 КК УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ФОРМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Порушення кримінально-правових заборон, передбачених ч. 1 та 2 ст. ст. 111-1 КК України, обумовлює притягнення підозрюваних осіб до кримінальної відповідальності, а у випадку визнання їх винними - покладання на них такої відповідальності. Під кримінальною відповідальністю ми схильні вважати вимушене зазнавання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду та (або) примусу у вигляді різних за ступенем своєї суворості покарань, обмежень правового статусу засудженого, обумовлених судимістю, а також інших заходів кримінально-правового характеру, які, не будучи по суті її змістовними чинниками, лише доповнюють таку відповідальність на підставі ухваленого обвинувального вироку суду, що набрав законної сили.

Кримінальна відповідальність власне за вчинення кримінальних проступків, визначених у ч. 1 і 2 ст. 111-1 КК України, характеризується наступними ознаками: 1) така кримінальна відповідальність зводиться до засудження (осуду) винного від імені держави обвинувальним вироком суду, що набрав чинності; 2) осуд, як правило, одночасно поєднаний з державним примусом у вигляді покарання та з обмеженнями правового статусу засудженого, обумовлених судимістю; 3) вид і ступінь державного примусу встановлюються виключно кримінальним законом і здійснюється тільки судом, а вид і ступінь примусових обмежень, обумовлених судимістю, - іншими законодавчими актами України; 4) відчуття покарання та обмежень, обумовлених судимістю, має індивідуальний та вимушений характер; 5) кримінальна відповідальність є неминучим правовим наслідком вчинення кримінального проступку виключно фізичною особою у віці, з якого може наставати така відповідальність; 6) як правовий феномен кримінальна відповідальність в окремих випадках може являти собою симбіоз своїх ключових ознак та відмінних від них ознак інших заходів кримінально-правового характеру (йдеться про спеціальну конфіскацію; заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб).

Згадані ознаки кримінальної відповідальності за прояви колабораційної діяльності, передбаченої ч. 1 і 2 ст. 111-1 КК України, дозволяють сфокусувати увагу на можливих зовнішніх формах такої відповідальності. Таких форм декілька. *Першою й основною формою є засудження з обмеженнями правового статусу засудженого.* Зокрема таке засудження має здійснюватися: а) з призначенням індивідуалізованого покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років (ч. 1 ст. 111-1 КК України) або у вигляді призначення того ж самого основного покарання в його мінімальних та максимальних межах з конфіскацією майна або без такої конфіскації (ч. 2 ст. 111-1 КК України); б) його реальним відбуванням та; в) зазнаванням зумовлених судимістю обмежень статусу засудженого протягом строку реального відбування такого покарання (п. 2-1 ч. 1 ст. 89 КК України). Тут хотілося б звернути увагу на такі моменти.

По-перше, на думку значної кількості вітчизняних фахівців, запобіжний потенціал цього виду покарання фактично нівелюється у випадках його призначення особам, які на момент засудження не обіймали відповідних посад або обіймали ці посади на незаконних підставах (зокрема, посади в незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора). Низкою експертів через це пропонується в найближчій перспективі втілити в життя різні варіанти корегування цього нормативно-визначеного виду покарання або, навпаки, відмовитися від нього на законодавчому рівні, шляхом заміни альтернативно на інший (інші) більш м'який вид основного покарання [3, с. 72-75]. Водночас іншими фаховими спеціалістами підкреслюється, що якщо особа не обіймає жодної певної посади і не займається певною діяльністю, то суд може встановити відповідну заборону «на майбутнє» – не обіймати певну посаду і не займатися певною діяльністю [2; 4]. При цьому М. І. Хавронюк зазначає, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю щодо неповнолітніх, з огляду на положення ч. 2 ст. 98 КК України, може бути застосоване виключно як додаткове, а не основне покарання. Звідси неповнолітньому у віці від 16 до 18 років за вчинений кримінальний проступок, передбачений ч. 1 або 2 ст. 111-1 КК, суд не може не лише «на майбутнє», але і в принципі призначити будь-який вид покарання, передбачений в санкціях вказаних правових норм [4].

Вочевидь, що останнє твердження науковця не позбавлене логіки та заслуговує прихильної уваги з боку суб'єктів правозастосовної діяльності. У такому разі актуальною буде інша форма кримінальної відповідальності за вчинення подібних кримінальних проступків. Про неї мова буде йти далі. Однак рекомендація призначити покарання у вигляді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю «на майбутнє», зумовлює аргументацію нами певних застережень. Річ у тім, що виконати

таке призначене судом покарання уявляється доволі складним, якщо взагалі можливим. Відповідно до ч. 1 і 2 ст. 535 КПК України «1. Судове рішення, що набрало законної сили, якщо інше не передбачено цим Кодексом, звертається до виконання не пізніше як через три дні з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції. 2. При цьому суд разом із своїм розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судове рішення». У зв'язку з цим, якщо повнолітній засуджений на момент набуття обвинувальним вироком чинності не займає жодної посади та не здійснює будь-якої діяльності, то приписи згаданої ч. 2 ст. 535 КПК України, а відтак і обвинувальний вирок у цілому, виконані не можуть бути. Але, з іншого боку, ми не можемо категорично стверджувати про те, що у такому разі кримінальна відповідальність зводиться нанівець, оскільки засуджена особа протягом строку невиконання цього виду основного покарання вважається такою, що має судимість. Отже ця особа, хоча й протягом незначного строку давності виконання обвинувального вироку (два роки), все ж таки зазнає обмежень свого правового статусу. І ці обмеження обумовлені наявною у неї судимістю. Вони зокрема можуть полягати не лише в перешкоджанні у здійсненні якоїсь діяльності або обійманні певних посад, але й, скажімо, в забороні виїзду за кордон громадянина України та прийнятті до громадянства України, застосуванні адміністративного нагляду, збільшенні мінімального розміру застави як запобіжного заходу, позбавленні права на отримання певних пільг тощо. Таким чином, навіть за умови фактичної неможливості виконання призначеного «на майбутнє» обвинувальним вироком суду покарання у вигляді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю, засуджена до такого покарання особа зазнає певних обмежень свого правового статусу, що обумовлені наявною у неї судимістю, і це засвідчує невідворотність кримінальної відповідальності цієї особи. Ми свідомі того, що запобіжний ефект кримінальної відповідальності у такому разі очевидно, що набагато нижчий порівняно з реальним виконанням цього виду покарання протягом мінімально можливого строку (10 років). Але підвищення запобіжного ефекту кримінальної відповідальності в цих можливих ситуаціях краще здійснювати завдяки реалізації системного, а не «крапкового» підходу як пропонується. У кримінальному законі чимало нормативно визначених випадків, які унеможливають призначення не лише цього, але й інших видів покарань. У зв'язку з цим, спадає на думку висловлена ще у 2004 р. пропозиція В. В. Антипова і В. І. Антипова доповнити Загальну частину КК України статтею, яка б визначала правила призначення покарання у випадках «присутності» обставин, які унеможливають застосування певного його виду, шляхом заміни одного покарання на інший його вид з урахуванням положень, передбачених ч. 1 ст. 72 КК України [1, с. 181-182].

По-друге, М. І. Хавронюк наголошує на тому, що можливість призначення за ч. 2 ст. 111-1 КК України додаткового покарання у вигляді конфіскації майна повнолітній особі, не суперечить положенням ч. 2 ст. 59 КК України [4]. Але з цього приводу доречно зазначити, що станом на 27.03.2023 буквальне тлумачення ч. 2 ст. 59 КК України унеможливає призначення цього виду додаткового покарання, оскільки згідно з законодавчими приписами конфіскація майна встановлюється виключно за злочини проти основ національної безпеки України, а не за кримінальні проступки проти основ національної безпеки України. Отже, перша задекларована форма кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 111-1 КК України, принаймні поки, що нічим не відрізняється від форми такої відповідальності за ч. 1 ст. 111-1 КК України.

Наступною (другою) формою кримінальної відповідальності за прояви колабораційної діяльності, передбаченої ч. 1 і 2 ст. 111-1 КК України, може бути засудження фізичної особи без обмежень правового статусу засудженого. Так, винна особа може бути засуджена за вчинення вказаних кримінальних проступків без призначення в обвинувальному вирокі покарання у випадках, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної

поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною (ч. 4 ст. 74 КК України). Саме ця форма кримінальної відповідальності, уявляється за наявності передбачених законом підстав та умов, може стати визначальною у випадках вчинення вказаних проявів колабораційної діяльності у віці від 16 до 18 років, принаймні, до того моменту, коли відбудуться можливі системні зміни кримінального законодавства України у ситуаціях неможливості призначення певного виду покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

Нарешті останньою третьою формою кримінальної за вказані прояви колабораційної діяльності є засудження особи з використанням положень ч. 5 ст. 74 КК України у випадках, коли з дня вчинення нею відповідних діянь і до дня набрання вироком законної сили минули два роки (п. 1 ч. 1 ст. 49 КК України). Тут слід звернути увагу на те, що згідно з ч. 5 ст. 49 КК України давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114-2 КК України. Однак прояви колабораційної діяльності, передбачені ч. 1 і 2 ст. 111-1 КК, належать не до злочинів, а до кримінальних проступків. У зв'язку з цим, з огляду на чинне кримінальне законодавство України цю форму можливого кримінально-правового реагування за вчинення таких протиправних дій виключати також не слід.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що кримінальна відповідальність за прояви колабораційної діяльності, передбаченої ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК України може бути репрезентована трьома можливими формами. Однак основною такою формою є засудження (осуд) винного з призначенням покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, зазнаванням обмежень правового статусу, зумовлених судимістю протягом строку реального відбування цього виду покарання, а також відчуттям засудженим наслідків спеціальної конфіскації та настанням можливих наслідків майнового, компенсаційного або організаційно-правового характеру щодо юридичної особи. В окремих випадках запобіжний ефект цієї форми кримінальної відповідальності може істотно знижуватися, але ніякому разі не зводиться нанівець. Утім його підвищення в найближчій перспективі доцільно здійснювати за рахунок втілення в життя системного підходу в удосконаленні окремих положень чинного кримінального законодавства України у випадках неможливості призначення певного виду покарання, а не за рахунок внесення відповідних змін у санкціях ч. 1 і 2 ст. 111-1 КК України.

Список бібліографічний посилань

1. Антипов В. В., Антипов В. І. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання: монографія. Київ : Атіка. 208 с.
2. Постанова Верховного Суду від 21.06.2022 у справі № 171/869/21 (провадження № 51-838км22). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104886096>.
3. Рябчинська О. П. Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність: реалії та перспективи / Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 72-75.
4. Хавронюк М. І. Зміни до Кримінального кодексу України у зв'язку з військовою агресією РФ проти України : матеріали вебінару, проведеного Національною школою суддів України у співпраці з ОБСЄ ; USAID (13 квіт. 2022 р.) / Національна школа суддів України. URL: <http://nsj.gov.ua/>.